

KENT YOKSULLARININ İŞGAL EVLERİYLE KENTTE SÖZ SAHİBİ OLMA MÜCADELESİ*

Ranâ Gökse

ORCID: 0000-0001-9024-6642

Öz

1970'lerden itibaren neoliberalizm ve küreselleşme, kentsel mekanı, tüketim mekanı olarak yeniden şekillendirmektedir. 1980'lerde kullanım ve değişim değerleri ayrımı kenti yeniden üretmiştir. Kentler, hizmet sektörünün geliştiği, yüksek rantların elde edildiği ve sermayenin birikim aracı olarak gördüğü mekanlara dönüşmüştür.

Kentler, mülksüzleşme, zorla yerinden edilme, gecekondulaşma, ekosistemin ve tarihi dokunun kaybedilmesi gibi problemleri de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle kentsel mekandaki dönüşümler sosyal politikaların ve planlama pratiklerinin merkezine yerleşmiştir. 1990'larda geliştirilen kentsel dönüşüm projelerinde ise bireylerin refah seviyesinde yaşama hakkı olduğu unutulmuş, sosyal adalet ilkesi göz ardı edilmiştir.

Bu çalışmada, kentlerin neoliberalleşmesi ile kentsel dönüşüm projelerine ilişkin politikalar ve uygulamalar anti-sosyal politika olma durumu perspektifinden aktarılacaktır. Kentteki yoksulluk olgusu sosyal adalet kavramıyla birlikte açıklanacak, en nihayetinde kent hakkı ve kentsel toplumsal hareketler işgal evleri özelinde, barınma ihtiyacı ve diğer hizmetlere erişim bağlamında değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Neoliberalizm, Kentsel Dönüşüm, Kent Hakkı, Kent Hareketleri, İşgal Evleri

The Struggle of the Urban Poors to Have a Voice on City Through Squatted Houses

Abstract

City is re-shaped by neoliberalism and globalization as consumption site since '70s. In '80s, usage and transform values re-create cities. Thus, cities become the center for services, unearned income and a tool for capital's accumulation.

Transformation of cities induces other problems such as dispossession, housing problems, and destruction of ecological-historical sites. Therefore, urban transformations become the heart of social policies and planning. In '90s, the right to adequate living standards and social justice notions are forgotten to be taken into consideration in urban transformation projects.

This paper will provide an insight for anti-social policy aspects of city neo-liberalisation and urban transformation policies and practices. Afterwards, poverty will be clarified with social justice, and city right and urban social movements will be taken into consideration in contexts of squatted house, housing need and access to other relevant services.

Keywords: Neoliberalism, Urban Transformation, the Right to the city, City Movements, Squatted Houses

* Makale geliş tarihi: 02.08.2016

Makale kabul tarihi: 28.05.2017

Kent Yoksullarının İşgal Evleriyle Kentte Söz Sahibi Olma Mücadelesi

Giriş

Neoliberal politikaların hakim olduğu 1970 sonrası dönemde, kentli nüfusun yaşam kalitesini arttırmak yerine, kentlerde söz konusu olan rantların bölüşümünü büyük sermayeler lehine düzenleyen ve kent mekanlarının soylulaştırılarak mekan kullanıcılarının değiştirilmesinin önünü açan politikalar izlenmiştir. Dönüşümü hedefleyen kent politikalarının mülk sahipliği veya hak sahipliği üzerinden kurgulanması, kentliler arasında mülkiyet hakkı açısından ciddi ayrımcılığa neden olmaktadır. Kimilerinin mülkiyet hakları “daha kutsal” kabul edilip artan rantlardan pay almaları sağlanırken, kimileri de tepeden inme dönüşüm kararlarına tâbi şekilde mülksüzleşmeye ve yoksullaşmaya sürüklenmektedir. Söz konusu eşitsizliklerin mağdurları çoğaldıkça kendi sözünü söyleme ve yaratılan hiyerarşi içinde yaşamlarına dayatılan zorunlulukları reddetme eğilimi artmıştır. Bu bağlamda, yoksulluğu ve toplumsal eşitsizliği ortadan kaldıracak, ekosistemlerdeki ve toplumdaki tahribatı onaracak tümüyle farklı bir modeli inşa etme hakkı olan kent hakkına (Harvey, 2015: 197-198) ilişkin talepler kamusal alanda duyulur ve tartışılır hale gelmiştir.

Siyasete duyulan güvensizlik, neoliberal düzeni değiştirecek ya da neoliberal düzenin yerine geçecek yeni değerlerin tartışıldığı, tecrübe edildiği ve yeni tahayyüllerin ortaya çıktığı bir sürecin tetikleyicisi olmuştur. Bireysel ve toplumsal talepler arasındaki bağlantıyı kurarak yeni bir düzen kurma hedefinde olan toplumsal hareketler, kurulu siyasal sürekli sorgulayarak onu yeniden inşa etme gücüne sahiptir. Bu noktada kentlerin gücü ve önemi Fransız Devrimi’nden itibaren kendini göstermiş olup kentin kendisi ve kente dair diğer unsurlar politika yaratma konusunda öncü hale gelmiştir (Yıldırım, 2013: 147). Bu açıdan kentler sadece üretim alanları değil, aynı zamanda siyasal çatışmaların ve direnişin de konusu olmuştur. Neoliberal kent politikalarıyla yaratılan toplumsal eşitsizlik ve yoksulluk, tarihin belli aşamalarında kenti ve kentliliği güçlendiren faktörler olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, işgal hareketleri ve işgal evleri de kentlilerin yaşadıkları veya buldukları kentte

söz sahibi olabildikleri ve böylece yaşamlarını belirleyebildikleri önemli toplumsal dinamiklerdir.

Kent hakkının pratikteki savunusu olan işgal evleri, evsizlerin barınma ihtiyacının sağlanması, özel mülkiyetin sorgulanması ve eylemin merkezileşerek politik alanlarda da sürdürülmesi bakımından bu çalışmada ayrıca değerlendirilecektir. İlk olarak, “neoliberalizmin kentleşmesi” kavramının anlaşılır hale gelebilmesi için, değişen ekonomi politikalarının kent üzerindeki etkileri tarihsel süreç içinde aktarılacaktır. Daha sonra “kamulaştırma ve özelleştirme”, “soylulaştırma” veya “kentsel dönüşüm” gibi projelerin, kentlilerin yaşamları üzerinde yarattığı sonuçlar üzerinde durulacak olup kentsel toplumsal hareketlerin ortaya çıkışındaki faktörlerden biri olan kentteki yoksulluk olgusu, ekonomist Samir Amin’in “kentsel yoksulluk” kavramı üzerinden genel hatlarıyla açıklanacaktır.

Çalışmanın ikinci kısmı olarak değerlendirilebilecek diğer başlıklarda ise kentsel toplumsal hareketlerin dayanağı olan “kent hakkı” kavramından bahsedilecek ve sonrasında kentsel toplumsal hareketler hakkında Margit Mayer’in sınıflandırmasını hareketle genel bilgiler aktarılacaktır. Son olarak, kent hareketleri içinde yer alan işgal evleri, benimsenen neoliberal politikalar ve sosyal devlet anlayışının zayıflaması ya da ortadan kalkması sebebiyle barınma ve temel hizmetlere erişim hakları için alternatif bir çözüm olması yönünden ele alınarak, bu amaçlarla oluşturulmuş Avrupa’daki çeşitli işgal evleri örnek gösterilerek işgal evlerinin nitelikleri deskriptif şekilde aktarılacaktır. Tüm bu açıklamalar doğrultusunda çalışmanın amacı ise sosyal politikalar ile sosyal hareketler arasındaki neden-sonuç ilişkisinin neoliberal kent politikaları ile işgal evleri örneği üzerinden kurulmasını sağlamaktır.

1. Kentleşen Neoliberalizm ve Kentsel Dönüşüm

Toplumsal hayattaki sosyal ve ekonomik değişimler, kentsel mekanın dönüşümünü etkilemektedir. Üretim ve tüketim biçimleri kentlilerin yaşamlarında önemli sonuçlar doğururken kentin dokusunu da belirler. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan alt kentleşme dönemi bu duruma iyi bir örnektir. Alt kentleşme dönemindeki Fordist üretim; sanayileşmiş ülkelerde üretim alanlarının kentin dışına çıkarılmasını sağlamış, kentlerin sınırlarını genişletmiş ve kent merkezi dışında yeni yerleşim alanları oluşturulmasının önünü açmıştır.

1960’ların sonlarından itibaren dünya ekonomik sisteminde ortaya çıkan yapısal krizlerin çözümü için öne sürülen neoliberal politikalar, önce Latin Amerika ülkelerinde, daha sonra ABD, İngiltere gibi Batı ülkelerinde ve uluslararası kurumların da desteğiyle tüm dünyada etkili olmuştur (Ünsal ve Türkün, 2014: 20). 1970’lerden sonra değişen değerler ve bunlara eklenen küreselleşmenin de etkisiyle kentler, üretim mekanından hizmet sektörünün

yoğunlaştığı tüketim mekanlarına dönüşmüştür. Kapitalist dünyanın geçirdiği dönüşümler neticesinde neoliberalizm ve küreselleşme, kent ve konut politikalarında etkili olan baş faktörler olarak konumlanmıştır. Uluslararası yatırımların ve dolaşımın artmasıyla birlikte kentler, birbirleriyle yarışan, ekonomik ve sosyal gelişmelerin ve imkanların çeşitlendiği toplumsal bir birim haline gelmiş ve böylece bugünün “küresel kent” olgusu yaratılmıştır. Bu süreçte yerel yönetimler, kendi bölgelerine sermayeyi çekme amacıyla merkezi yönetimlere daha da bağlanarak merkezi yönetim politikalarının uygulayıcısı konumuna gelmişlerdir. Kısaca bu dönemde endüstri toplumundan bilgi toplumuna, fordist üretimden esnek üretime, yerelden küresel, modernist düşünceden post modernist düşünceye geçişin yaşandığı bir dönüşüm söz konusu olmuştur (Günay, 2010: 14).

Neoliberal kent politikalarının yoğunlaştığı 1990’lar ve sonrası dönemde ise kent mekanı sermayedarlar için yatırım ve birikim aracı özelliğini kazanmış ve kentler, pazara sürülen diğer ürünler gibi metalaşmıştır. Karl Marx’ın kapitalizm analizindeki “kullanım değeri” ve “değişim değeri” kavramları metalaşan kentler için de kullanılabilir hale gelmiştir. Kullanım değeri metalar için olmazsa olmazdır, yani bir ürünün satılabilmesi için belirli bir ihtiyacı karşılaması gerekir. Kapitalist sistemin amacı ise ihtiyaçları karşılamaktan öte, artı değer olan kârı elde etmektedir. Bunu kentsel alana uyguladığımızda; barınma ihtiyacını karşılayan bir meta olarak “ev” kullanım değeri anlamında karşımıza çıkarken, bir yatırım aracı olarak “konut” ise değişim değeri anlamında karşımıza çıkmaktadır (Akçay, 2016: 40). Değişim değeri ile ön plana çıkan kentteki spekülasyon yatırımları ve altyapı çalışmaları ise kentsel mekanın yaşam alanından ziyade meta haline dönüşmesine katkı sağlamaktadır.

David Harvey’e göre ise kent ve kapitalizm arasında birbiriyle beslenen içsel bir bağlantı vardır (2015: 45). Kentler, artı ürünün fiziksel ve coğrafi olarak yoğunlaşmasından doğmuştur. Kapitalizm ise artı değer üzerine temellenmektedir. Artı değer için sermayedarlar sürekli artı ürün üretmek zorundadırlar. Üretilen artı ürünler de artı değer için tekrar yatırıma dönüştürülmelidir ki rekabet edebilmek mümkün olsun. Böylece kapitalizm hiç durmadan kentleşmenin ihtiyacı olan artı ürünü üretmektedir. Diğer taraftan kapitalizm, ürettiği ürünün soğurulması için de şehirleşmeye ihtiyaç duymaktadır ve bu sayede kapitalizm kente yerleşip kenti dönüştürerek egemenliğini sürdürmektedir. Açıklanan kent ile kapitalizmin ilişkisinin yanında sermayenin de ulusötesi bir anlam kazanması, başka bir ifadeyle küreselleşme, yerel aktörlerin kentte güç kaybetmesine neden olmuştur (Sassen, 2005: 38-39). Kentlerin dönüştürülerek markalaşması, küresel anlamda bir kimlik kazanıp dünyaya tanıtılması ve bu şekilde pazarlanması temel politikalar haline gelmiş, mekânsal organizasyonun inşası önem kazanmıştır. Kente dair yeni eğilimler ve politikalar, kent mekanını yüksek rantların elde edilebildiği sermaye birikim

odakları haline getirmiştir. Bu eğilimlerin en görünür örnekleri olarak; Batı ülkelerindeki sosyal konutların özelleştirilmesini, gelişmekte olan ülkelerde ise gecekonduların yıkılarak bölgelerin ıslahı ya da kapitalist sisteme dahil edilmesi amacıyla mülkiyetlerin formelleştirilmesi yoluna gidilmesini, dar gelirli kesimlerin yaşam alanlarındaki sorunları “çözmek” söylemi üzerinden kentsel dönüşüm projeleri geliştirilmesini ve kente ilişkin yatırımların emlak ve turizm alanlarında yoğunlaştırılmasını göstermek mümkündür (Ünsal ve Türkün, 2014: 18).

Kent politikaları içinde “öncü projeler” (flagship projects) olarak kavramsallaştırılan kentsel dönüşüm projeleri, mekânsal organizasyon bağlamındaki tartışmaların önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Bu projeler büyük ölçekli olup kamu-özel sektör işbirliğiyle kamunun yararı için altyapı ve arazi ıslahı çalışmalarını kapsamaktadır. Öncü projelerin esas hedefi ise kamusal yararın sağlanmasından çok, kentleri yatırımcılara daha cazip kılmak için kamu kaynaklarının bir yöntem olarak kullanılmasına imkan yaratmaktır. Öyle ki, kentsel dönüşüm projeleri kapsamında, bazı kentlerin veya bölgelerin dönüşüm için sermaye birikimi açısından elverişsiz görülmesi halinde, atıl bırakılması da söz konusu olabilmektedir (Keyder, 1996: 104). Şirket gibi işleyen devlet aklı, neoliberal akımla birlikte serbest pazar işleyişini kolaylaştırmak, küresel sermayenin önündeki engelleri kaldırmak, özelleştirmeleri arttırmak ve emek-sermaye ilişkilerini sermayenin uluslararası hareketliliği açısından yeniden düzenlemek hedeflerine odaklanmıştır (Aksoy, 2014: 26). Bu da Neil Smith’in kavramsallaştırdığı gibi “neoliberalizmin kentleşmesi” olarak karşımıza çıkmıştır. Bu kavramın anlaşılması için neoliberalizmin kent mekanındaki en somut sonuçlarından biri olan “kentsel dönüşüm”ü detaylandırmak aydınlatıcı olacaktır.

2. Kentsel Dönüşümle Dönüşen Hayatlar

Kentsel dönüşüm, kente dair sorunların çözümü için değişime uğrayan bir bölgenin ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarına kalıcı bir çözüm sağlayan kapsamlı bir vizyon ve eylem olarak literatürde tanımlanmaktadır (Thomas, 2003). Kentsel dönüşüm projeleri, çöküntü alanların, tarihsel ve kültürel değeri olan alanların, gecekondu alanlarının ve son olarak da doğal afet riski olan alanların yeniden yapılandırılması için geliştirilmiştir. Ne var ki, kentsel dönüşüm uygulamaları sadece yeniden yapılandırmaya yönelik planlama süreçleri üzerinde etkili olmamış, aynı zamanda kentlilerin yaşamlarını dönüştürme noktasında da doğrudan etkili olmuştur.

İzlenen kentsel politikaların kentlere küresel sermayeyi ve nitelikli emeği çekeceği, iş imkanlarını arttıracacağı, ekonomik büyüme ile refah seviyesini yükselteceği ve böylece sınıfsal ayrışmaları azaltacağı, kentlerin imajını iyileştirerek topluma olumlu katkılar sağlayacağı beklentisi olmuştur; ancak

tam aksi şekilde, kentsel dönüşüm, kentte çalışan yoksulların sayısının artmasına, işsizlik oranlarının yükselmesine ve sınıfsal ayrışmaların pekişmesine yol açmıştır. Keza kentsel mekanın ötekileştiren bu yapısı, kentin yapısı gereği asimetrik güç mekanı olarak kabul edilmesine yol açmıştır (Lefebvre, 2014: 367). Kentsel dönüşümün, yaşamlara olumsuz şekilde sirayet ederek başta yoksulların, yoksunların ve iktidarın marjinalleştirdiği kesimlerin ve aslında kentsel mekanın dönüştürülmesiyle kentte yaşayan herkesin hayatını geri dönülmez şekilde dönüştürme potansiyeli taşıdığı ileri sürülebilir.

Kentsel dönüşümle hazine arazileri, kamusal alanlar, doğal alanlar, gecekondu bölgeleri ve kent içi yoksul mahalleler kamulaştırma ve özelleştirmenin hedefi haline gelmektedir. Aynı zamanda rantı merkezine alan bu tip kent politikalarının işleyişi, toplumun büyük bir bölümünü dışlama potansiyelini de taşımaktadır. Kentsel dönüşüm kapsamında yıkılan konutlarda yaşayanların büyük bir çoğunluğu, yaşadıkları alanlara geri dönememekte ya da kira veya günlük yaşam masraflarındaki artışlar veya tacizler nedeniyle dönüşen bu alanlarda tekrar barınmayıp kentin çeperlerine sürülmektedirler. Kent çeperlerine itilen bu insanlar ise kent merkezindeki ucuz tüketim imkanlarından uzaklaşmakta, ulaşım konusunda sıkıntılar yaşamakta ve istihdam edilme imkanları bakımından sınırlandırılmaktadırlar.

Gelişmekte olan ülkelerde ise kent, “birbirinden ayrı kısımlara bölünmüştür ve bunların her biri küçük birer devlet görünümünü arz eder. İmtiyazlı okullar, golf sahaları, tenis kortları, 24 saat devriye gezen özel güvenlik görevlileri gibi her türlü hizmetten istifade eden varlıklı semtler ile, suyun yalnızca mahalle çeşmesinden temin edilebildiği, kanalizasyon sisteminden mahrum, elektriği yalnızca imtiyazlı birkaç evin, o da kaçak olarak kullandığı, yağmur yağdığında yolları çamur deryasına dönen, çoğunlukla bir evde birden çok ailenin yaşadığı kaçak yerleşmeler iç içe geçmiş durumdadır (Balbo, 1993: 23-25).” Kent mekanında varlıklı ve yoksul kesimlerin iç içe olma durumuna rağmen birbirinden kopuk cereyan eden bu yaşamlara ilişkin en iyi tespitlerden birini, yaklaşık 170 yıl önce Manchester kenti için, Friedrich Engels “İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu” isimli eserinde şu şekilde ifade etmiştir: “Kentin ilginç yerleşim biçimi nedeniyle, herhangi bir işçi sınıfı mahallesini hiç görmeden ya da bir zanaatkara hiç rastlamadan ömür boyu Manchester’da yaşamak ve işe gidip gelmek olanaklıdır. (...) Üst sınıflar sağlıklı kırsal kesimin havasını soluyup, her 10-15 dakikada hareket eden atlı otobüslerle, Manchester’ın merkezine ulaşımın sağlandığı lüks konutlarında yaşarlar. Bu nüfuzlu zenginler, evlerinden kent merkezindeki işyerlerine tümüyle çalışan sınıfların mahallelerinden geçen en kısa yoldan yolun iki tarafında yayılan sefalet ve pisliğe ne kadar yakın olduklarının farkına varmaksızın gidebilirler.”

Mekânsal ayrışma sadece konut alanları ile sınırlı kalmayıp, kamusal alanları da tehdit eder hale gelmiştir. Kamusal alanlar özelleştirilerek rant potansiyeli yüksek ofislere, alışveriş merkezlerine, restaurantlara, otellere ya da üst gelir gruplarına hitap eden kapalı konut sitelerine dönüştürülürken eski işlevlerini kaybeden ve çöküntü alanı haline gelen eski liman, sanayi ve depo alanları da turizm alanları olarak orta ve üst gelirli kullanıcılara sunulmaktadır (Weber, 2002: 519-540). Hatta kentlerin, turistik amaçlı tema parklarında olduğu gibi birer görüntü mekanına dönüştürülmesi de literatürde “Disneyleştirme” (*Disneyfication* veya *Disneyization*) olarak kavramsallaştırılmaktadır (Baysal, 2010: 9). Ayrıca bu süreçte kıyılar, ormanlar ve sulak alanlar gibi doğa alanları da sermayedarlar için birer meta haline dönüştürülebilmektedir.

Devletin kent merkezindeki yoksul ve yoksun kesimi yaşadığı mahallelerden tahliye ederek gerçekleştirdiği ve literatürde “soylulaştırma” veya “mutenalaştırma” (*gentrification*) olarak kavramsallaşan kent politikası da sonuçları bakımından evsizliği arttırmakta, mülksüzleşmeye ve zorla yerinden edilmelere neden olmaktadır. Diğer bir kent politikası da gecekonduya yönelik olup bu bölgelerde yaşayan kişiler, devlet destekli baskılar neticesinde genelde yeterli veya hiç tazminat alamadan yerlerini terk etmek zorunda kalmakta ya da tapu dağıtma veya mülk sunma uygulamalarıyla banka sistemine, aslında mülkiyete dayanan kapitalist sistemin dayattığı anlayışa dahil edilmektedirler. Kamulaştırma, özelleştirme, soylulaştırma, gecekondu bölgelerindeki çeşitli uygulamalar ve başka neoliberal kent politikaları, mekanın değişimi ve yeniden üretilmesiyle kentte yaşayan veya bulunan kişilerin yaşamları üzerinde başta yoksulluk gibi birtakım sonuçlar doğurmaktadır.

3. Kentsel Yoksulluk Olgusu

Kapitalist ve neoliberal kent politikalarının sebep olduğu en önemli sonuçlardan biri kentteki yoksulluğun artışıdır. Yoksulluk, tek başına ve bağımsız bir durum olmayıp neoliberal kentleşmenin neredeyse tüm sonuçlarıyla bağlantılı temel bir kent problemi olarak tanımlanabilir. Bu sebeple kentsel yoksulluğun açıklanması da bu çalışmanın konusu gereği ayrı bir başlık altında izah edilmeye muhtaç bir husustur. Neoliberalizmin kentleşmesiyle birlikte sosyal adalet anlayışı da farklı bir boyuta geçmiştir. Toplumdaki fayda ve maliyetlerin dağıtımıyla ilgilenen “sosyal adalet” kavramı, artık sadece dağıtım ilişkilerini değil, bu ilişkileri biçimlendiren süreçleri ve politikaları da içerir şekilde kullanılmaktadır. Herkesin temel gereksinimlerinin karşılanmasına ve belirli yaşam standardında yaşamaya hakkı olduğundan bahisle, kentsel hizmetlerde liyakat ve toplumsal refahı arttıracak düzen yaratımı için uygun planlamaların olması gerekmektedir. O halde,

kentsel yoksulluk, temel gereksinimlere ve hizmetlere erişim, karar alma süreçlerine katılım gibi kriterler bakımından da analiz edilmeye muhtaçtır.

Kapitalist ve neoliberal kentleşmenin bir sonucu olarak karşımıza çıkan “kentsel yoksulluk” kavramı, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılır hale gelmiştir. Kentsel yoksulluk; sadece gelirle açıklanamayan sosyal hayatın tüm boyutlarına ilişkin, orta ve üst gelirli kesimi yaratan toplumsal üretimin bir parçası olarak sadece kentlerde değil, aynı zamanda dünya çapında da kutuplaşma yaratan modern bir olgudur. Ayrıntılarına girilmeden bu başlık altında “kentsel yoksullaşma” olgusu, Samir Amin’in (2003) modern (kapitalist) tarım ile köylü tarımı arasındaki üretkenliğin eşitsiz gelişimi üzerinden yaptığı yeni emek sorununa ilişkin açıklamalar ışığında değerlendirilecektir.

Amin’e göre modern tarımla birlikte, kapitalist politikalar ile kentsel nüfus arasındaki sınıfsal ayrışmalar pekişmiş ve kent nüfusunun yarısını geniş işçi kitleleri oluşturur hale gelmiştir. Söz konusu işçi kitleleri de kendi içlerinde mesleki vasıfları ve sendika gibi çeşitli güvencelerle işverenle pazarlık gücü olanlar ve düşük vasıf düzeyleri, vatandaş olmama statüleri, ırk veya cinsiyetleri nedeniyle pazarlık güçleri zayıflatılmış işçiler olarak ikiye ayrılarak ele alınmıştır. Amin, ikinci kategorideki işçi kitlelerini “kararsız halk sınıfları” olarak kavramsallaştırmaktadır. Yoksullaşmanın da kentsel halk sınıflarının büyük çoğunluğu olan kararsızların artış süreciyle açıklanabileceğini ileri sürmektedir. Bu çıkarıma ek olarak, üretim süreçlerinden dışlanan bu nüfus, sistemle uyum içinde olmasının bir gereği dayanışma bilincine sahip de olamayacaktır. Başka bir anlatımla, kararsız halk sınıfları artı değer arayışına hizmet etmektedirler. Bunun en görünür halini ise gecekondular yerleşim alanları teşkil etmektedir: Topraksızlaştırılan köylü için barınma ihtiyacının karşılanması anlamına gelen gecekondular, daha sonraları uygulanan çeşitli devlet politikaları neticesinde artı değerlerin elde edilebildiği kentsel mekanlar olarak sermayedarlara hizmet etmiştir.

Bu doğrultuda üretim biçimlerindeki değişimin işçiler üzerindeki etkileri ve bu etkilerin kent yaşamına sirayeti neticesinde takip edilen kent politikaları “kentsel yoksulluk” olgusunu yaratmıştır. Bu sebeple kentte bir şekilde bulunanların kenti iktidarın hakim anlayışı ile şekillenen fiziksel bir mekan olarak değerlendirmek yerine, kentteki farklı grupların çatışmaları ve uzlaşmaları neticesinde yaratılacak kent politikaları tarafından belirlenen bir mekan olarak değerlendirmeleri gerekir (Lovering, 2007: 343-366). Bu çıkarımdan hareketle, kentlerin dönüşümü üzerinde etkili olan faktörlerin alt üst edilmesi sayesinde kentsel yoksullukla mücadele söz konusu olabilecektir. “Başka bir dünya” ve alternatif bir küreselleşme anlayışı için, dünyayı anlama kapasitesini bile yok eden, Amin’in kullanımıyla “liberal virüs”ten kurtulmak

gerekir; bunun nedeni ise sermaye birikimi ile kentsel yoksullaşma olgusu arasındaki ilişkinin önemidir.

4. Kent Hakkının Harekete Geçirdikleri

Çatışmaların, uzlaşmaların ve çeşitliliğin birlikteliği olan kent, sürekli bir şekilde toplumsal dönüşüme ve diyalektik düşünceye dayanmaktadır (Lefebvre, 2015: 164). Öyle ki bu dönüşümün esaslı mimarlarından biri olan kentliler, ihtiyaçlarından kaynaklanan isteklerini ifade etmek için kenti kullanırlar. Bunun sonucu olarak, kent politikalarıyla ortaya çıkan kentsel hoşnutsuzlukların ifadesi de gene kentte kendisini gösterir. Bu bağlamda, kent yaşamına müdahale eden iktidarın kent üzerindeki zorlayıcı politikalarına karşı kentlilerin ifade şekillerinin tamamını kapsayan kent hakkı, kentin özünü teşkil etmektedir. Bu bölümde ilk olarak kavramsal olarak kent hakkı iktidar ilişkileri bakımından önemi göz önünde bulundurularak ele alınacak ve ardından kent hakkının kullanımı anlamına gelen kentsel toplumsal hareketler, çalışmanın konusu olan işgal hareketlerine dair açıklamalara temel olması amacıyla tarihsel süreç içinde işgallerle ilişkilendirilerek genel hatlarıyla açıklanacaktır.

4.1. Kent Hakkı

Kent sosyoloğu Robert Park'ın ifade ettiği gibi, “şehir, insanın içinde yaşadığı dünyayı arzularına daha uygun hale getirebilmek için verdiği çabaların en tutarlısı ve bütününe bakıldığında en başarılısıdır. Fakat insanın yarattığı bir dünya olan bu şehir, aynı zamanda onun bundan böyle içinde yaşamaya mahkum olduğu dünyadır. Böylece dolaylı olarak ve kendisini bekleyen görev hakkında net bir fikri olmaksızın, şehri inşa ederken insan kendini de yeniden inşa etmiştir” (1967: 3). Öyleyse, kent tahayyülü kişiliğimiz, yaşam tarzımız, toplumsal ve bireysel ilişkilerimiz, estetik ve sanat anlayışımız, doğayla ilişkilerimiz üzerinde etkili olmaktadır. Bu bakımdan kentsel kaynaklara ve hizmetlere erişimi aşan bir anlamı içeren kent hakkı, aynı zamanda kendimizi de değiştirebilme hakkını kapsayan kolektif bir haktır (Harvey, 2015: 44).

Bu hakkın sahipleri kentte bulunan herkeştir. Kent hakkını boş bir gösteren olarak tanımlayan David Harvey, “Ona kimin nasıl anlam yükleyeceğine bağlıdır her şey. Finansörler ve müteahhit firmalar şehri talep edebilirler, ki buna hakları vardır. Fakat evsizlerin ve orada yaşamasına izin verilmeyen kaçak statüsündeki mültecilerin de bir o kadar hakkı vardır şehir üzerinde” (2015: 36) ifadeleriyle kent üzerinde, kentte yerleşik düzende bulunmayanların bile hakkı olduğunu ileri sürmüştür.

Kolektif bir hak olması gereği, bu hakkı yaşama geçirme de bir toplumsal mücadele alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda kent ise toplumsal iktidar mücadelesinin taşıyıcısı olacaktır. Öyle ki iktidar için mücadele alanı olan kenti denetim altında tutma, iktidardakilerin gücünü muhafaza edebilmek

için kullandıkları ilk yöntemlerden birini oluşturmaktadır (Lefebvre, 2015: 24). Sokaklar ve geniş kapsamda kent, iktidarın eliyle ne denli biçimlendirilir ve kontrol altında tutulursa, toplumsal hareketliliğin ve örgütlenmenin önüne geçilerek otoritenin sağlamlaştırılması o denli mümkün olabilecektir. Bu sebeple iktidar ilişkilerini korumayı ya da değiştirmeyi hedefleyen her toplumsal grup için kent üzerinde belli bir kontrole sahip olunması yaşamsal bir öneme sahiptir. Toplumsal ve siyasal eylem yoluyla gücünü sokaktan alan ve adli bir haktan ziyade iktidar olanın söylemlerine muhalif bir talep olan kent hakkının tanımlanması ya da bilinmesi ise yeterli olmayıp, kent hakkının varlığı bireyler, kentler üzerinde söz sahibi oldukça mümkün olacaktır (Mayer, 2011: 163).

4.2. Kent Dinamiği Olarak Kentsel Toplumsal Hareketler

Sermaye birikimini yatırıma dönüştürme hevesinin neden olduğu sonuç vermeyen kentsel büyüme, soylulaştırma, zorla yerinden edilmeler, özelleştirmelerin artırılması, boş ev sayısındaki artış, sosyal konut stokunun küçültülmesi ve kente dair her şeyin metalaşması kent hakkının yaşama geçirilmesini tehdit eden durumlar olarak kabul edilmiştir. Sayılan durumlar konuta erişimi olanlar ve konuta erişimi mümkün olmayanlar arasında kentte büyük bir ayrışmaya neden olmuştur (Doğanay, 2016: 95). Kent hakkı ise neoliberal kent politikaları sebebiyle kentte ezilenlerin veya dışlananların destek çağrısı niteliğindedir. Söz konusu destek çağrısına karşılık olarak kentte bulunanlara düşen siyasi ödev ise küreselleşen ve kentleşen sermayeye karşı, gündelik kent yaşamını merkeze alan antikapitalist bir hareketin yaratılmasını sağlamaktır (Harvey, 2015: 36-37). Çünkü kent hakkı sokaklardan, mahallelerden ve ezilen insanların yardım ve destek çağrılarında kaynaklanmaktadır.

Kentsel hareketin kent hakkına dayandırılması ile 18. yüzyıldan beri kendini gösteren toplumsal hareketler arasında bağ kurmak mümkündür. Charles Tilly'nin toplumsal hareketlerin siyasal otoriteye karşı hak talebiyle ortaya çıktığı ve bu talep doğrultusunda birleşip örgütlendiği, kampanyalar ve mitingler düzenlediği politik ve özgün hareketler (2008: 13-34) olduğu yönündeki tespiti ise bu bağı ortaya koymaktadır. Diğer toplumsal hareketlerle öz bakımından benzerlik göstermesine rağmen Manuel Castells'in geliştirdiği "kentsel toplumsal hareketler" anlayışı, sadece toplumların yapısal çelişkilerini gözler önüne sermekle veya bunları eleştirmekle yetinmez, aynı zamanda toplumda ve siyasette köklü değişimler yaratabilme gücünü de taşımaktadır. Castells'in tanımına göre: Toplu tüketim alanları etrafındaki aktivizm, cemaat kültürü ve siyasal özyönetim mücadeleleri ile birleştirildiğinde, kentsel anlamları dönüştürülebildiğinde ve kullanım değerleri ile otonom yerel kültürler ve adem-

i merkezîyetçi katılımcı demokrasiye sahip bir kent oluşturulabildiğinde, kentsel toplumsal hareketlerden söz edilebilecektir (1983: 319-320). Kentsel toplumsal hareketler bakımından belirtmek gerekir ki, Haussmann'ın 1871 yılındaki devasa kentsel planlama ve dönüşüm çalışmalarına karşı ilk kent hareketi olarak kabul edilen Paris Komünü'nün 71 gün süren mücadelesi, kentsel hak talepleri ve insan hakları için önemli bir başlangıç noktası olmuştur.

Castells'in ortaya koyduğu kentsel toplumsal hareketler, Margit Mayer tarafından da dört safhada incelenmiştir (Mayer, 2009). Dönemin benimsenen iktisadi politikalarının toplumda yarattığı sonuçlar ile bu sonuçların sosyal hareketler üzerindeki etkisini tarihsel süreç içinde izleyebilmek açısından Mayer'in dörtlü ayrımı önemlidir. Mayer'in sınıflandırmasına göre, kentsel hareketlerin ilk dalgasını 1960'ların sonlarındaki Fordist politikalara karşı duruşlar teşkil etmektedir. Bu dönemde kentleşmenin neden olduğu işlevsel ayrılmaya, alt kentleşmeye, kentsel yenilemeye ve yabancıları dışlamaya yanıt olarak konut ve kira grevleri, özellikle yoksulları yerinden eden kentsel yenilemeye karşı kampanyalar, gençlik ve toplum merkezleri için mücadeleler ortaya çıkmıştır. Bu hareketlerde Lefebvre'den ilham alınarak “şehri de hayatı da dönüştür”, “kaldırımların altında kumsallar vardır”, “gerçekçi ol, imkansız iste” gibi sloganlar kullanılmıştır. Öğrenciler, gençler ve göçmenler Avrupa'daki hareketlere öncülük ederken, ABD'de ise Fordist zenginlikten dışlananlar, özellikle de Afro-Amerikanlar kentsel toplumsal hareketlere yoğun katılım göstermişlerdir. Keza, aynı zaman diliminde cereyan etmiş Paris'teki Mayıs 68 gençlik hareketlerindeki öğrenciler tarafından gerçekleştirilen işgal hareketleri ve işçiler tarafından gerçekleştirilen fabrika işgalleri bir bütün olarak dönemin kentsel hareketleri içinde önemli paya sahiptir. Bu dönemin en temel özelliği ise kentsel hareketlerin ihtiyaçlara cevaben gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu bağlamda işgal evleri ve işgaller de işçi ve evsiz bireylere yardım amacıyla oluşturulmuştur.

1980'lerdeki politikaların neoliberalleşmesi ise ikinci dalga kentsel toplumsal hareketlere yol açmıştır. Artan işsizlik ve yoksulluk, “yeni” ev ihtiyacı, toplu konut mekanlarındaki yağmalar ve yeni dalga işgaller kent hareketlerine yeni bir soluk getirmiştir. Bu dönemde insanlar ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade kapitalizm ve özel mülkiyetin eleştirisi olarak farklı bir yaşamın olanaklı olduğunu göstermek amacıyla işgal etmeye başlamışlardır (Pattaroni, 2015: 81). Diğer taraftan mahalle tabanlı örgütlerin kolaylaştırıcı potansiyellerinin keşfedilmesiyle birlikte yerel yönetimler ile kentsel hareketler arasında bir işbirliği süreci başlamıştır. Böylece, hareketler kendi alternatiflerini yürürlüğe koyabilmek için stratejilerini protestodan programa doğru çevirmişlerdir. Otoriteyi rahatsız eden eski karşıt gruplar 80'lerle beraber alternatif hizmetler geliştirmeye ve dağıtmaya başlamıştır. Bu durum, profesyonelleşen ve hizmet dağıtan örgütler ile radikalleşen örgütler şeklinde

bir ikilik yaratarak, kentsel hareketlere ilişkin çerçevelerin farklılaşması nedeniyle herkesi kucaklayan bir çağrı oluşturamamıştır.

1990’lardan itibaren söz konusu olan üçüncü dalga ise toplumsal altyapıların, siyasetin, kültürün ve ekosistemlerin ekonomik kazançlara dönüştürülmesine karşı bir duruş olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçte “etkinleştirilen devlet” tarafından “bütüncül bölge kalkınması”, “kentsel yeniden canlandırma”, “sosyal refahta kamu-özel ortaklıkları” gibi yeni kurumlar ve söylemler moda haline gelmiştir. Soylulaştırma karşıtı mücadele dalgaları tekrar gündeme gelmiş, “sokakları geri al” ve anti-küresel hareketin benzeri yerel örgütlenmeler, “başka bir dünya mümkün” ile “başka bir kent mümkün” sloganlarına popülerlik kazandırmışlardır. Ayrıca bu dönemde kentsel hareketler içinde ele alınan işgallerin yasal hale getirilmesi ve belediyelerin oy potansiyellerini arttırmak için işgalciler ile mülk sahipleri arasında aracılık yapılması söz konusu olmuştur (Doğanay, 2016: 99). Yasallaştırma stratejisiyle işgal evleri yöneticiler tarafından kontrol altında tutulabilmiştir.

Dördüncü dalga kent hareketleri ise kentselleşmenin küreselleşmesi neticesinde gündeme gelmiştir. Toplumsal ayrışmaların derinleşerek pekişmesi, güvencesizliğin artması, yoksullaşma ve mülksüzleşmeye karşı sosyal politikaların geliştirilmemesi, aksine bu kesimlerin borçlandırılarak sisteme dahil edilmesi dönemin başlıca özelliklerini teşkil etmiştir. Dördüncü dalga kent hareketleri sayesinde, kamusal mekanın ticarileşmesine, polis ve devlet şiddetinin kentte yoğunlaşmasına, küresel rekabette kentlerin pazarlanmasına, kentsel büyüme politikaları dışında bırakılan mahallelerin göz ardı edilmesine, toplumsal politikalar ile işgücü pazarı politikalarının neoliberalleştirilmesi ve refah devletinin yıkılmasına karşı toplumsal adaletin tesisi için çeşitli mücadeleler geliştirilmiştir. Ne var ki dönemin kentsel mücadeleleri siyasi iktidarın sert uygulamalarıyla karşılaşmıştır. Döneme damgasını vuran; kentsel toplumsal hareketlere ve direnişlere karşı polis şiddeti olmuş ve işgal evleri bu dönemde suç sayılmıştır (Doğanay, 2015: 100).

Ekonomi politikalarının tarihsel süreç içindeki değişimiyle ekonomik değer atfedilen kent unsurlarının çeşitlilik göstermesi, kentte yerleşik olan veya olmayan herkesin yaşamı üzerindeki belirleyici etkiye sahip olmuştur ve bu etkiyi anlayabilmek için yapılan dörtlü ayırım ise önem arz etmektedir. Böylece yaklaşık elli yıldır yaşamları daraltılanlar, kentte sesleri kısılanlar, maruz kaldıkları iktidara karşı kendi mücadele yöntemlerini geliştirmişlerdir. Kent; siyasi hareket ve başkaldırı için önemli bir alan haline dönüşürken salt sınıf mücadelesine indirgenemeyen, aynı zamanda kültürel kimlikleri, sosyal ve ekonomik hakları da içeren muhalif tavrını da yaratmıştır. Bu durum, kentin farklılıkların karşılaşma mekanı olmasından kaynaklanmakla birlikte; buna, kentsel hareketlerin sınıfsal temelden ziyade, çevre, barış, sivil haklar gibi

değişik “mesele hareketleri”nden biri olması ve sadece “orta sınıf radikalleri”nden oluşmayıp bunlara “kenarda kalmış” ya da “varlıksız” gibi farklı grupların da dahil olması neden olmuştur (Offe, 1999: 68-69).

5. Ekonomik Büyümeye Karşı Bir Kentsel Toplumsal Hareket Örneği Olarak İşgal (Occupy) ve İşgal Evleri (Squatted House)

Neoliberal politikalarla bütünleşen küresel sermayenin yarattığı dışlanmışlık, yoksunluk ve yoksulluk, kentin kenar mahallelerinden ve gecekondu bölgelerinden (veya favelaslardan) yükselen ve kamusal bir boyut kazanan tepkilere neden olmuştur. Buralardan yükselen çığlıklar, gündelik hayata dair temel taleplerle doğrudan bağlantılıdır. Tam da bu noktada, işgal ve beraberinde gelen işgal evlerini de kapsayan toplumsal hareketlerin yeniliği ve sürekliliği, sıradan insanların gündelik hayatlarına dair taleplerinin politik olmasından ve yaşamlarına ilişkin sorunlarda söz sahibi olmalarından kaynaklanmaktadır (Yıldırım, 2013: 146).

İşgal hareketleri, büyük bir çoğunluğu kentlerde yaşayan insanların kendi yaşamları üzerinde söz sahibi olmalarının bir gereği olarak; işgal evleri ise kişilerin yaşamlarına dair aldıkları kararları politikacılara duyurabilmek açısından bir alternatiftir. Belirtmek gerekir ki, işgal ile işgal evleri birbirinden farklı hareketler olarak değerlendirilse de her iki harekette de neoliberal politikaların etkilerine karşı çıkılması nedeniyle aralarındaki ilişkinin varlığı kabul edilmelidir (Doğanay, 2016: 101). Özellikle meydanların işgal edilmesi hareketinin dünyanın dört bir yanına yayılması ve işgal edilen meydanlarda kurulan kampların otoriteler tarafından baskısıyla dağıtılması, bazı aktivistlerin ortak bir mekan olarak sosyal merkezleri ve evsizlere konut olarak işgal evlerini oluşturmalarına sebep olmuştur (Martinez ve Bernardos, 2015: 172-173).

Tarihi, 1960’ların sonundan itibaren başlatılan ve ilk başta barınma ihtiyacına yönelen, ancak daha sonra başka politik hedeflere de hizmet eden işgal hareketleri hakkında bir tanım birliği bulunmaktadır. Tanım amacıyla yapılan yorumlar ise işgallere ilişkin sınıflandırmalara neden olmuştur. Claudio Cattaneo ve Miguel A. Martinez’e göre işgal , “bir mülkün, bir kamu kuruluşu, özel şahıs, özel şirket ya da herhangi bir kuruluş olabilecek sahibinin önceden verilmiş rızası dışında yasadışı biçimde ele geçirilmesidir” (2015: 10). Türkiye’de işgal üzerine çalışmalar yürüten Ceren Akyos’a göre işgal ise “özel ya da devlete ait, mülkiyet ilişkileri dahilinde toplumun genelinin kullanımına kapatılmış alan ya da arazilerin yasaları aşacak şekilde kullanımındır” (2013). Her iki tanımda da işgale yasallık çerçevesinden yaklaşılırken Akyos’un, kamunun kullanımına kapatılmış alanların ortak kullanıma açılması üzerinden bir tanım getirmesi dikkat çekicidir. Buna göre, işgal için yasal olmayan bir

şekilde, bir mülkün genelin kullanımını sağlamak üzere topluma açılması veya toplum tarafından ele geçirilmesi tanımını yapmak mümkündür.

Kent hakkı uygulamalarından biri olan işgal, konutun ve kent mekanının metalaşarak değişim değeri bakımından anlam kazanmasına karşı bir duruştur. Kapitalizmle yaratılan tahakküm ilişkileri işgal sayesinde geçici bir süre için dönüştürülebilmekte ya da mevcut sistemin değişimine katkı sağlanabilmektedir. İşgalciler, mülk sahipleri tarafından acil olarak ihtiyaç duyulmayacak veya mülk sahiplerinin bir plana sahip olmadan iyi fırsatları bekledikleri veya kamuya ait olup da kullanılmayan boş mekanları devralmayı tercih etmektedirler. İşgalciler için esas olan, bu alanların meta olmaktan çıkarılarak kullanım değerlerinin dikkate alınmasını sağlamaktır. Bu bağlamda işgal edilecek alanlara ilişkin sınıflandırma şu şekilde yapılmaktadır (Martinez ve Cattaneo, 2015a: 47):

- Faal amaçların gerçekleşmesinin beklenmesi nedeniyle uzun süre boş kalan mülkler,
- Tamamen terk edilmiş, kapatılmış ve piyasanın ya da kamu sektörünün dışında tutulan boş mülkler,
- Herhangi bir toplumsal sınıfa mensup olabilecek kişilere ait boş mülkler.

İşgal edilecek mekanlar olarak boş mülklerin belirlenmesi, işgalin esas hedefiyle doğrudan ilintilidir. Buna göre, insanları mülk edinmeye ve banka sistemine dahil etmeye teşvik eden kapitalist düzen içinde boş mülklerin işgaliyle, ihtiyaç sahibi kişilerin barınma ve temel hizmetlere erişimleri sağlanacak ve böylece kent mekanları değişim değeri yerine kentlilerin ihtiyaçları üzerinden değer kazanacaktır.

İşgali gerçekleştirecek aktörlere gelindiğinde ise göçmenler, öğrenciler, marjinalize edilmiş bireyler, evlerinden zorla tahliye edilenler, evsizler ve aktivistler gibi kentten dışlanmış veya mağdur edilmiş bireyler ile politik bilince sahip kişiler karşımıza çıkmaktadır. İşgal evlerinin güç dengesini üç grup oluşturmaktadır ve bunlar; işgalciler, aktivistler (sivil toplum), devlet veya mülk sahibi kapitalist varlıklı kesimdir. Söz konusu üç gücü, denge üzerindeki etkileri ve fonksiyonları bakımından tek tek açıklamak gerekirse: İlk olarak işgalciler, ekonomik ve sosyal imkanlardan yoksun kişiler olarak diğer iki tarafı bir araya getirmektedirler; aktivistler ise işgali planlayan ve başlatan kişiler olarak işgalcilere destek olmaktadır; devlet ise özel mülkiyetin “kutsallığı” gereği pasif kalarak ve kapitalizmin değerlerini besleyerek toplumsal eşitsizlikleri derinleştiren politikalar izlemektedir. Bu belirlenimler, işgal için üç ayrı denge unsuru olması gerektiği algısını yaratsa da işgalin iki tarafı olduğu ileri sürülebilir. Taraflardan birini işgal eylemleriyle mevcut sisteme meydan okuyan siyasal özneler olarak işgalciler ve aktivistler oluştururken,

karşı tarafını ise devlet oluşturmaktadır. Bu çıkarımdan hareketle, işgalin kısaca devlete ve kapitalizme karşı yürütülen antikapitalist bir kent mücadelesi olduğu sonucuna varılabilecektir.

İtalya'daki "Movimenti per il diritto all'abitare" (Barınma Hakkı Hareketleri) isimli kent hareketinin işgale hazırlık süreci, işgal aktörlerinin arasındaki ilişkinin anlaşılması için iyi bir örnek teşkil etmektedir (Mudu, 2015: 192): İlk olarak, sivil toplum örgütleri veya aktivistler tarafından konut ihtiyacı olan kişilerin bir listesi tutulmaktadır. Aynı zamanda terk edilmiş bina listesi de güncellenerek tek tek dairelerin değil, tüm binanın işgal edilmesi için toplantılar düzenlenmektedir. İşgalin zorlukları, işgalcilerin destekleri gibi konular ise herkesin katılımına açık bir şekilde tartışılmaktadır. Yapılan tartışmalar ve hazırlıklar neticesinde işgalcilerden ve aktivistlerden oluşan bir grubun, önceden belirlenmiş olan metruk binaya yerleşmesiyle işgal gerçekleştirilmektedir. Keza 1966 yılında Amsterdam'da Provo Hareketi (*Provo Movement*) aktivistleri tarafından başlatılan "Beyaz Evler Planı" (*White Houses Plan*) da aktivistler, işgalin hazırlayıcısı ve düzenleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu Plan kapsamında, aktivistler öncelikle boş evleri belirleyerek evlerin listelerini dağıtmışlar ve boş evlerin işgalini kolaylaştırmak için evlerin kapılarını beyaza boyamışlardır (Pruijt, 2013: 17).

İşgal bakımından diğer önemli husus ise literatürde de tartışıldığı üzere, işgalcilerin binaya yerleşmesiyle birlikte vuku bulan işgalin bir araç mı yoksa amaç mı olduğu sorunsalıdır. Konut projesi, komün yaşam, sosyal merkez kurmak ya da kentsel planın iptal edilmesini sağlamak için işgal bir araç niteliğinde kabul edilirken; neoliberal politikaların kentteki plan ve eylemlerine karşı bir eylem olması sebebiyle, işgalin baştan itibaren bir amaç olduğu da ileri sürülmektedir. İşgalin amaç veya araç olma tartışmaları içinde göz ardı edilmemesi gereken husus ise işgalin kolektif bir protesto biçiminden öte, alternatif bir kentsel yaşam biçimi olduğudur. İşgal sayesinde alternatif toplumsal ilişkiler geliştirilirken farklı bir ekonomik düzen de yaratılmakta ve kentlerin tekrar kent sakinlerinin iradesine bağlı inşası sağlanmaktadır. Bu bağlamda işgal, yönetsel tepeden inme politikalara ve temsili demokrasi tarafından yaratılan politik yabancılaşmaya karşı bir başkaldırıdır. Günümüzde işgal evleri incelendiğinde, kadın hakları, LGBTİ, ekoloji, nükleer karşıtı gibi pek çok hareketi içinde barındıran, geniş yelpazeli bir yapı ile karşılaşılmaktadır (Doğanay, 2016: 96). Özellikle farklılıkların dışlanmadan birlikteliğini sağlamak ve hatta tüm farklılıklara rağmen tek bir çatı altında ortak hareket edebilmek işgalin yarattığı farklı bir demokrasi modelini oluşturmaktadır.

Birleşik Krallık, İtalya, Almanya ve Hollanda'daki işgal evlerini fonksiyonlarına göre beş türe ayıran Hans Pruijt'in ampirik çalışması (2013) işgal evlerinin niteliklerini ve hangi amaçlarla kurulduklarını anlamak için

önemli bir kaynaktır. Pruijt'in yaptığı ayrıma göre: İhtiyaç temelli işgal evi (*deprivation-based squatting*), alternatif konut stratejisi olarak işgal evi (*squatting as an alternative housing strategy*), girişimci işgal evi (*entrepreneurial squatting*), korumacı işgal evi (*conservational squatting*) ve siyasi işgal evi (*political squatting*) olmak üzere beş tür mevcuttur. Bu ayırım sayesinde tarihsel süreç içinde işgal evlerinin gösterdiği değişim her işgal evi özelinde daha iyi anlaşılabilir. Belirtilmedi ki, sayılan beş işgal evi türünün tamamı aynı ölçüde ele alınmayacak olup, ihtiyaç temelli işgal evleri ve girişimci işgal evleri dışındaki diğer türler hakkında bu başlık altında genel bilgiler aktarılacaktır. İhtiyaç temelli işgal evleri ve girişimci işgal evleri ise sonraki başlıklarda detaylandırılacaktır.

Günümüzde de bulunan ihtiyaç temelli işgal evleri, en eski işgal evi türü olup konut sorununa çözüm üretmek amacıyla oluşturulmuştur. Başlarda sadece yoksul ve işçi sınıfına hitap eden ihtiyaç temelli işgal evlerinden 1970'lerden itibaren göçmenler de faydalanmaya başlamışlardır. Bu tür işgaller esas olarak alt sınıftan ailelerin konaklamasına imkan sağlamaya odaklanması sebebiyle sosyalist, insani yardımı önemseyen veya dini nitelikteki aktivizmi de içine katarak genişlemiştir (Pruijt, 2013: 23). Girişimci işgal evleri ise geniş kaynaklara ihtiyaç duymadan kendi bütçesiyle oluşturulan işgal evleridir. Bu işgal evleri belli bir sınıfa veya ihtiyaç temelli işgal evlerinde olduğu gibi sadece alt sınıfa hitap etmeyip farklı eğitim düzeylerinden ve farklı sınıflardan gelen insanları bir araya getirmektedir.

Alternatif konut stratejisi olarak işgal evi ise (Pruijt, 2013: 25-32; Doğanay, 2016: 104) barınma ihtiyacına cevaben oluşturulan işgal evlerinden farklı olarak genelde orta sınıftan olan aktivistler ile işgal evini kullanan işgalciler arasında sınıfsal bir ayrım söz konusu değildir. Yaşam tarzlarına göre farklılık gösteren bu işgal evlerinde genelde yüksek kiralar ödemeyen öğrenciler, çocuksuz bekarlar, iyi eğitilmiş kişiler veya hiçbir yerde yerleşik durumda bulunmayan kişiler kalmaktadır. Ayrıca bu işgal evlerinde kalan kişiler kent hareketleri içinde önemli role sahiptirler. Korumacı işgal evi (Pruijt, 2013: 37-43; Doğanay, 2013: 105), kent unsurlarının korunması amacıyla oluşturulmuştur. Mahalle dayanışması şeklinde ortaya çıkan bu tür işgal evleriyle, işgal edilen binaların korunması hedeflenmektedir. Son tür olarak siyasi işgal evi (Pruijt, 2013: 43-48; Doğanay, 2013: 105), devletle çatışma halinde olan siyasal gruplar tarafından oluşturulan işgal evleridir. Tüm işgal evlerinin siyasal nitelikte olduğu kabul edilmekteyse de Pruijt, doğrudan sistem karşıtı bir amaçla oluşturulduğu için ayrı bir tür olarak ele almıştır.

5.1. Barınma İhtiyacına Cevaben İşgal Evleri

İşgal evlerinin amaçları belirtildiği gibi çeşitlilik gösterse de oluşturulmasındaki esas itici güç barınma ihtiyacıdır. Bu tür işgal evleri, evsiz

olmaktan başka seçeneği olmayan ve dolayısıyla ciddi barınma ihtiyacı söz konusu olan yoksul ve işçi sınıfına hitaben oluşturulmuştur (Pruijt, 2013: 22). Ne var ki zamana ve ülkeye göre kimin barınma ihtiyacına sahip olduğu, başka bir ifade ile kimin evsiz olarak tanımlandığı değişiklik göstermektedir: Buna örnek olarak 1960’lı ve 1970’li yıllarda İngiltere’de hamile kadınlar, yaşlılar ve hasta insanlar dışında sadece evli ve çocuklu insanlar bu kapsamda değerlendirilmiş ve öyle ki, 1960’ların sonlarında barınma için yapılan işgaller “işgalci aileler hareketi” (*family squatters movement*) olarak anılmıştır; 1960’larda Hollanda’da ise İngiltere’deki uygulamadan farklı şekilde çocuk şartı aranmadan çift olmak evsiz sayılmak için yeterli kabul edilmiştir (Pruijt, 2013: 22). İngiltere’deki örnek biraz daha detaylandırıldığında; Londra’da idareye ait mülklerin metruk bir şekilde boş bırakılıp yıkılmayı beklemesi ya da bürokratik sebeplerle akıbetlerinin belirsizliği özellikle 1960’ların sonunda yaşanan konut krizine ve işgal hareketlerinin yayılarak boş binaların barınma ihtiyacı olan ailelere dağıtılmasına sebep olmuştur (Dee, 2015: 112-113). Söz konusu dağıtımın düzenli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için bünyesinde ücretli çalışanı dahi bulunan “Aileler İçin İşgal Evi Danışma Servisi” (*A Family Squatting Advisory Service*) kurulmuştur (Doğanay, 2016: 104; Pruijt, 2013: 22). İşgallerin yayılmasından sonra yaşanan şiddet içeren tahliyeler, “London Squatters Campaign” isimli bir kampanyaya dönüştürülerek “işgal hakkı” anlayışına evrilmiş ve böylece ilk işgal hareketleri evsiz ailelere barınak sağlamak üzere tüm kente yayılmıştır (Dee, 2015: 114). Belirtmek gerekir ki, barınma ihtiyacına cevaben kurulan işgal evleri, gerçek anlamda bir evin ihtiyacı olandan çok daha azını işgalcilere sağlamakla birlikte, çoğu zaman işgal edilen binanın veya konutun altyapı veya fiziksel koşullarının onarılması da gerekebilmektedir. İngiltere’de “İşgalcilerin El Kitabı” (*Squatters Handbook*) adıyla belli aralıklarla güncellenip basılan ve dağıtılan Kitapçık’a göre; onarımlar işgalciler tarafından olanakları ölçüsünde yerine getirildiği için, işgalcilerin işgal evi olarak kullanacakları yerleri onarabilme kapasitelerini göz önünde bulundurmaları ve buna göre işgal evlerini belirlemeleri tavsiye edilmektedir (ASS, 2009: 33).

1970’lerden itibaren yoksul ve işçi sınıfına ek, göçmenler de barınma amacıyla işgal evlerinden faydalanmaya başlamışlardır. Avrupa’nın çeşitli şehirlerinde göçmenler işgal evlerine dahil olmakla birlikte, sadece göçmenlerin barınma ihtiyacına yönelik işgaller de gerçekleştirilmiştir. 1974’te Surinam’dan gelen göçmenler için Amsterdam’daki Bijlmermeer olarak bilinen yerdeki yaklaşık yüz apartmanın işgal edilmesini ve 1998’de Bologna’da sadece Kuzey Afrikalı göçmenlerin barınma ihtiyacı için işgallerin gerçekleştirilmesini (Pruijt, 2013: 22-23) bu tür işgal evlerine örnek olarak vermek mümkündür.

Konut sorununa çözüm niteliğindeki işgal evlerinin esas amacının, konut eksikliğini, boş evleri veya binaları, konut politikalarını ve yaratılan

spekülasyonları protesto etmek olduğu ileri sürülebilir. Temelinde neoliberalizm ve kapitalizm etkisinde küreselleşen kent politikalarının konut sorununa neden olduğu göz önünde bulundurulduğunda; işgal evlerini de içeren işgal hareketleriyle genel olarak kent politikalarına karşı çıktığı bir gerçektir. Ancak spesifik olarak barınma ihtiyacı için oluşturulan işgal evlerinin doğrudan yapısal veya sistemsel değişimler yaratmak yerine, ihtiyacı olanlara konut sağlama hedefi için işgalcilere yardım edilmesinden ibaret olduğu da ileri sürülmektedir (Pruijt, 2013: 23). Ne var ki, konut ihtiyaçları karşılandıktan sonra, işgalcilerin genelde politik, kültürel ve toplumsal amaçların peşine düştükleri de gözlemlenebilmektedir. Barınma, en temel ihtiyaç olarak bedensel sağlık ve bütünlük ile bireysel özerkliği de kapsamakta ve ancak barınma sağlandıktan sonra insanlar kentteki sosyal yaşama dahil olabilmektedirler. Barınma ihtiyacının işgal evleri açısından itici güç olması da buradan gelmektedir.

Günümüz koşullarında barınma ihtiyaçlarının kapitalist anlayışı benimseyen devletler tarafından sağlandığı bir gerçektir. Bu ihtiyacın tepeden inme bir şekilde sunulması ve ataerkil refah ilişkileri aracılığıyla verilmesi, barınma için getirilen çözümlerin ve hizmetlerin, işgalciler tarafından reddedilmesi için yeterlidir (Martinez ve Cattaneo, 2015a: 63). İşgalciler eylemleriyle, konut sorununu politik gündemde tutarak mülkiyetin suiistimalini teşhir ederek, konut inşaatı planlamasının ihtiyaca göre yapılması ve konut dağıtım politikalarının iyileştirilmesi için de yetkili merciler üzerinde baskı yapmaktadırlar (Martinez ve Cattaneo, 2015a: 44-45). Özetle, işgalciler barınma ihtiyacının giderilmesi için harekete geçseler de esasında özel mülkiyetin hakimiyetine karşı çıkarak, kendi yaşamları üzerinde “DIY”¹ anlayışı çerçevesinde kendilerinin söz sahibi olduklarını kanıtlamayı hedeflemektedirler.

5.2. Hizmetlere Erişim için İşgal Evleri

İşgal evleri, konut sorunun çözümü için mühim olmakla birlikte, belirtildiği gibi sadece konut sorununu çözmeye yönelmiş de değildir. Barınma ihtiyacı, hiçbir tahakküm ilişkisine dayanmadan kapitalist olmayan yöntemlerle giderilse dahi, kentte her zaman daha geniş ihtiyaç çeşitliliği söz konusu olacaktır. Roma’daki konut amaçlı işgal şekilleri incelendiğinde (Mudu, 2015: 197): En yaygın hedef, konut ihtiyacını karşılamaktır; ikinci hedef ise ekonomik kaynakların daha eşitlikçi bir şekilde yeniden dağıtılmasıdır; bunlara

1 Açılımı İngilizce’de “Do It Yourself” olan ve Türkçe’ye “Kendin Üret” olarak çevrilen, özerklik ve bireycilik ilkelerinin temelini oluşturduğu, başkalarının sunduğunu almak yerine bireyin kendisi tarafından yapılması gerektiğini savunan ve düzenle uzlaşmayı reddederek anarşizmle doğrudan ilişkili bir ilkedir.

ek iki hedef daha söz konusu olup, bunlardan ilki ekoloji üzerinde olumsuz etkisi olan konut politikalarına karşı durulması ve diğeri ise göçmenleri entegre etmekte başarısız olan konut politikalarının ele alınmasıdır. Bu bağlamda görülmektedir ki, konut amaçlı işgaller zamanla sosyal donatı alanları haline dönüştürülmüşlerdir. Roma örneğinde olduğu gibi iç avlular, çalışma alanları, buluşma noktaları, çocuk köşeleri ve ortak alanlar yaratılarak işgal evleri tekrar düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler, neoliberal düzene karşı eleştiri niteliğinde olmakla birlikte, işgalciler arasındaki işbirliği ve paylaşımlar; iş imkanlarına ilişkin bilgilerin daha kolay paylaşılmasını, bekar annelere destek olunmasını ve çocukların oyunlar oynayıp İtalyanca öğrenebilecekleri öz yönetimli okulların oluşturulmasını da sağlamıştır (Mudu, 2015: 196-197).

Bu tip hizmetler ve etkinlikler konut olarak kullanılan işgal evlerinin bulunduğu binanın bir bölümünde gerçekleştirilebildiği gibi, sosyal merkezler, serbest alanlar ve yetiştirme mekanları için bağımsız binalar da işgal edilebilmektedir (Doğanay, 2016: 104). Genelde çeşitli sosyal ve kültürel hizmetlerin ve etkinliklerin gerçekleştirildiği ve ayrı bir binanın işgal edilmesiyle söz konusu olan işgal evleri “sosyal merkezler” olarak isimlendirilmektedir (Pruijt, 2013: 32). “Sosyal merkez” adı altında oluşturulan, otonomist ya da anarşist eğilimli olan bu tür işgal evlerinin kurulması ve sürdürülmesi de işgal evinin kendi bütçe ve tasarruflarına bağlıdır. 1998 yılında İtalya’da bu şekilde faaliyet gösteren işgal evlerinden oluşan 150 sosyal merkez, neoliberalizme karşı sosyal yaşamın metalaşmadan gelişimi için çeşitli imkanlar sunabilmiştir (Maggio, 1998: 234).

Sosyal merkez işlevi gören işgal evlerinde gerçekleştirilen hizmetler ve etkinlikler ise çeşitlilik göstermektedir. Bunlardan bazıları: Eşya, bisiklet, motor gibi araç tamiri, çeşitli yardım projeleri, doğa odaklı projeler, sanat galerileri, konser, sinema ve tiyatro salonları, sanat atölyeleri, alternatif eğitimler, dil kursları, ödünç eşya hizmeti, parti ve eğlence alanları, ucuz eşyaların ya da her şeyin bedava alınabildiği dükkanlar, yiyecek dükkanları, yaşlı ve çocuk bakım merkezleri, çocuklar için oyun alanları ve kütüphane gibidir (Pruijt, 2013: 32). Diğer taraftan işsiz gençler de sosyal merkezlerin sunduğu hizmetlerin çeşitliliği sebebiyle kendi potansiyellerini bu sosyal merkezlerde gerçekleştirebilmektedirler. Buna ek olarak, içinde buldukları duruma karşı eylemlerine de bu işgal evleri sayesinde anlam katabilme fırsatını yakalayabilmektedirler.

Hizmetlere erişim amacıyla kurulan işgal evlerindeki işgalcilerin profilleri, konut ihtiyacı sebebiyle gerçekleştirilen işgallerdeki işgalciler gibi homojen değildir. Bu tür işgal evlerinde farklı sosyo-kültürel ve ekonomik geçmişe sahip insanlar işgalci konumunda bulunabilmektedirler. Hollanda’da sosyal merkez amacıyla kurulan işgal evlerindeki işgalcilerin büyük bir kısmının sanatçılardan oluştuğu ileri sürüldüğü gibi, diğer bir çoğunluğun ise

birkaç senelik de olsa üniversite eğitimi almış insanlardan oluştuğu ileri sürülmektedir (Pruijt, 2013: 33). Buna ilaveten, bu sosyal merkezlerin ziyaretçileri de çok sayıda olup ziyaretçi kişilerin profilleri de değişkenlik gösterebilmektedir. Milan'daki *Leoncavallo* işgal evine her yıl ortalama yüz bin ziyaretçi geldiği belirtilirken; 1980 yılında punk müziği seven işgalciler tarafından açılan Utrecht'teki *Tivoli* konser alanına da her yıl ortalama 300.000 ziyaretçi geldiği belirtilmektedir (Pruijt, 2013: 35-36). Sosyal merkezler olarak karşımıza çıkan bu tür işgal evlerine ilginin yoğunluğuna ek, tahliyelerle karşılaşıldığında da aktivistler ve işgalciler, projelerine destek olunması için kent yönetiminden, siyasetçilerden ve kamudan maruz kaldıkları tahliyelere karşı harekete geçmelerini talep edebilmektedirler.

Son olarak hizmetlere erişim için oluşturulan işgal evleri hakkında belirtilmesi gereken önemli bir husus ise özellikle sosyal merkez olarak faaliyet gösteren işgal evlerinin sıkça karşılaştıkları yasallaştırmalardır. İşgal evleri bünyesinde yürütülen projelerin nitelikleri ve projelere duyulan ilginin yoğunluğu çoğu zaman kamuyla idarenin uzlaşma şekli olarak işgal evlerinin yasallaşmasıyla son bulabilmektedir. Yasallaşma sonucunda ise genelde işgal evi idare tarafından kontrol altına alınıp, işgalciler bireysel şekilde yasal kiracılar konumuna gelmektedirler (Pruijt, 2013: 34). Pruijt işgal evi türleri üzerine yaptığı ampirik çalışmasında, Amsterdam'daki *Vrankrijk* işgal evinin işgalciler tarafından satın alınıp yasal hale getirilmesinden sonra, işgal evinin muhalif niteliklerini kaybettiğini ileri sürmüştür; benzer şekilde Bremen'deki *Kulturzentrum Lagerhaus* ve Berlin'deki *Fabrik* işgal evlerinin yasallaştırılmasıyla, başlangıçta sahip olunan yoğun alternatif kültüre odaklı yaklaşımın yitirildiğini belirtmiştir.

Sonuç

Kent, fiziksel çevreden daha kompleks bir şekilde sosyal olarak yaratılmış bir mekandır. Kent mekanına yapılmış her türlü müdahale aynı zamanda bir sosyal müdahale niteliği de taşıyacaktır. Söz konusu olan toplumsal ve mekânsal eşitsizlikler mevcut düzenin benimsediği politik, ekonomik ve sosyal uygulamaların neticeleridir. Bu sebeple kentsel dönüşüm projeleri, planlar ve bunlar gibi kent pratikleri kenti belli kesimler için yaşanılmaz kılmaktadır. Kentlerin sosyal adalet temelinde kullanım değerine dayanan yaşanabilir mekanlar haline getirilmesi bu noktada önemli olmakla birlikte, bunun sağlayıcılarının kimler olacağı da sorulması gereken önemli sorulardan biridir.

Kent hakkı, vatandaşlık gibi herhangi bir kimlik ya da aidiyetlik koşulu aranmaksızın uzun ya da kısa süreli de olsa kentte yaşayan kişilerin kendi arzularına göre değiştirebilmeleridir. Kent hakkından hareketle tahakküm ilişkilerini ortadan kaldıran yeni bir kent tahayyülü mümkündür. Bu amaçla

kurulacak alternatif bir sistem, yeni toplumsal ilişkilerin geliştirilmesiyle söz konusu olabilir. Bu noktada kentsel toplumsal hareketlerin çoğu, barınma ihtiyacından ve toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasından hareketle vatandaşlık normlarının tekrar tanımlanması, güvenlik politikalarının sorgulanması ve en nihayetinde mevcut düzenin yeniden yaratılması bilinci için eylemlerini sürdürmektedir. Bu bağlamda kentsel işgallerden biri olan işgal evlerinin etkisi, ulusları aşan bir kent hareketi haline gelmiştir. İşgalciler ise kentlerin, konutun ve yaşamlarının metalaşmasına karşı direnerek ekonominin, siyasetin ve toplumun dönüşümünü sağlayacak aktörler konumundadır. İşgalciler, işgal evleri üzerinden hem kendi konumlarını yeniden tanımlamayı hem de iktidarın yaratımı olan mevcut yapıyı alt üst etmeyi hedeflemektedirler. İşgal eviyle oluşturulan alternatif yaşam modelinde işgalciler, temel ihtiyaçlarını kendileri karşılarken işbirliği içinde çalışmayı, müşterek yaşamayı ve sosyal adaleti benimserler. İşgal, tüm tarihsel süreç içinde adaletsiz servet dağılımı ve kentsel rantın ve spekülasyonun neden olduğu yıkımlara karşı en çarpıcı direniş sembollerinden biri olma özelliğini taşımıştır (Cattaneo ve Martinez, 2015: 19).

Tüm bunlarla birlikte günümüzdeki eğilimlere baktığımızda, insanların kendi hayatlarında söz sahibi olma istekleri gün geçtikçe artmakta, mevcut kurumların kendi hayatlarına müdahil olmasından rahatsız olunan ve bu kurumlara aidiyetin gün geçtikçe azaldığı bir süreç yaşanmaktadır. Toplumsal hareketler içindeki işgal evlerinin alternatif bir yaşam formu yaratma noktasında bu süreçteki payı ise siyasal olanın sınırlarını belirleme ve yeniden kurma konusunda değerli olacaktır.

Kaynakça

- Akçay, Ümit (2016), “Şantiyeleşen Kentler”, *Express Dergisi*, 142: 40-43.
- Aksoy, Asu (2014), “İstanbul’un Neoliberalizmle İmtihani”, Candan, Özbay (Der.), *Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar* (İstanbul: Metis): 26-46.
- Akyos, Ceren (2013), “Sollevati, Organizzati, Occupa”, *Ayaktakımı Fanzin*, Sayı: 1, <http://baslangicdergi.org/sollevati-organizzati-occupai-ceren-akyos/> (18.04.2017).
- Alkan, Ayten ve Bülent Duru (2007), “Türkiye’de Kent Çalışmalarının İzinden Giderken”, Mengi, Ayşegül (Der.), “*Toplumsal Adalet, Eşitsizlik ve İktidar*” Nereye Düşer?, Ruşen Keleş’e Armağan, III. Kitap: Kent ve Politika (Ankara: İmge): 87-110.

- Amin, Samir (2003), "World Poverty, Pauperization and Capital Accumulation", *Monthly Review*, 55(5), <https://monthlyreview.org/2003/10/01/world-poverty-pauperization-capital-accumulation> (18.04.2017).
- ASS (Advisory Service for Squatters) (2009), *Squatters Handbook 13th Edition* (London).
- Balbo, Marcello (1993), "Urban Planning and the Fragmented City of Developing Countries", *Third World Planning Review*, 15 (1): 23-35.
- Castells, Manuel (1983), *The City and the Grassroots* (London: Edward Arnold Publishers).
- Cattaneo, Claudio ve Martinez, Miguel A. (2015), "Kapitalizme Alternatif Olarak İşgal", Cattaneo, Martinez (Ed.), *Avrupa'da İşgal Hareketleri Squatting Europe Kollektive Kapitalizme Karşı Alternatifler Olarak Gündelik Müsterekler ve Otonomi* (İstanbul: Tekin) (Çev. Ceren Akyos ve Duygu Toprak): 9-30.
- Dee, E.T.C. (2015), "Düzgün Konut Hakkı ve Arkasında Yatan Çok Daha Fazlası: Modern İngiliz İşgal Hareketini İncelerken", Cattaneo, Martinez (Ed.), *Avrupa'da İşgal Hareketleri Squatting Europe Kollektive Kapitalizme Karşı Alternatifler Olarak Gündelik Müsterekler ve Otonomi* (İstanbul: Tekin) (Çev. Ceren Akyos ve Duygu Toprak): 111-136.
- Doğanay, Gülmelek (2016), "Avrupa'da İşgal Hareketlerinin Kapsamı ve Türkiye Örneği: Don Kişot Sosyal Merkezi", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 4 (2): 91-111.
- Güler, Mehmet Atilla (2015), "Kriz ve Yeni Toplumsal Hareketler: "İşgal Et" Örneği", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (3): 330-362.
- Günay, Zeynep (2010), *Neoliberal Kentleşme Dinamikleri Çerçevesinde Tarihi Çevrenin Sürdürülebilirliği: Sürdürülebilir Kentsel Koruma Modeli*, Yayımlanmamış Doktora Tezi (İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Harvey, David (2015), *Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru* (İstanbul: Metis) (Çev. Ayşe Deniz Temiz).
- Keyder, Çağlar (1996), "İstanbul'u Nasıl Satmalı?", Keyder, Çağlar (Ed.), *Ulusal Kalkınmacılığın İffası* (İstanbul: Metis): 94-105.
- Lefebvre, Henri (2014), *Mekanın Üretimi* (İstanbul: Sel) (Çev. Işık Ergüden).
- Lefebvre, Henri (2015), *Kentsel Devrim* (İstanbul: Sel) (Çev. Selim Sezer).
- Lovering, Joseph (2007), "The Relationship Between Urban Regeneration and Neoliberalism: Two Presumptuous Theories and a Research Agenda", *International Planning Studies*, 12 (4): 343-366.
- Maggio, Marvi (1998), "Urban Movements in Italy: The Struggle for Sociality and Communication", Wolff, Richard, Andreas Schneider, Christian Schmid, Philipp Klaus, Andreas Hofer and Hansruedi Hits (Ed.), *Possible Urban Worlds: Urban Strategies at the End of the 20th Century* (Zürich: Birkhäuser): 232-237.
- Martinez, Miguel A. and Angela Garcia Bernardos (2015), "The Occupation of Squares and the Squatting of Buildings: Lessons From the Convergence of Two Social Movements", *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 14 (1): 157-184.
- Martinez, Miguel A. ve Claudio Cattaneo (2015a), "Sosyal İhtiyaçlar, Konut Sorunu ve Kapitalizm Krizi'ne Cevap Olarak İşgal", Cattaneo, Martinez (Ed.), *Avrupa'da İşgal Hareketleri Squatting Europe Kollektive Kapitalizme Karşı Alternatifler Olarak Gündelik Müsterekler ve Otonomi* (İstanbul: Tekin) (Çev. Ceren Akyos ve Duygu Toprak): 39-72.
- Martinez, Miguel A. ve Claudio Cattaneo (2015b), "Sonuç", Cattaneo, Martinez (Ed.), *Avrupa'da İşgal Hareketleri Squatting Europe Kollektive Kapitalizme Karşı Alternatifler Olarak Gündelik Müsterekler ve Otonomi* (İstanbul: Tekin) (Çev. Ceren Akyos ve Duygu Toprak): 299-314.

- Mayer, Margit (2011), "Kentsel Toplumsal Hareketlerde Kent Hakkı", *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, (Çev. Aytaç Demirci), 36 (9): 153-182.
- Mayer, Margit (2009), "The 'Right to the City' in the Context of Shifting Mottos of Urban Social Movements", *CITY*, <https://dl.dropboxusercontent.com/u/5506419/MM1.pdf> (31.05.2016).
- Mudu, Pierpaolo (2015), "Ogni Sfratto Sara Una Barricata: Roma'da Konut İhtiyacına Yönelik İşgal Hareketi ve Sosyal Çatışma", Cattaneo, Martinez (Ed.), *Avrupa'da İşgal Hareketleri Squatting Europe Kollektive Kapitalizme Karşı Alternatifler Olarak Gündelik Müşterekler ve Otonomi* (İstanbul: Tekin) (Çev. Ceren Akyos ve Duygu Toprak): 173-202.
- Offe, Claus (1999), "Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması", Çayır, Kenan (Der.), *Yeni Sosyal Hareketler* (İstanbul: Kaknüs Yayınları): 53-79.
- Özdeniz, Deniz (2015), *Kentsel Toplumsal Hareketlerin Kentlerin Dönüşümüne Etkilerinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (İstanbul Teknik Üniversitesi Kentsel Tasarım Anabilim Dalı Disiplinlerarası Kentsel Tasarım Programı).
- Park, Robert (1967), *On Social Control and Collective Behavior* (Chicago University Press).
- Pattaroni, Luca (2015), "Olanaklı Olanın Nadaşa Bırakılmış Toprakları: Cenevre'nin İşgal Evlerinde Kapitalizmin Hayata Geçirilmiş Eleştirisi Üzerine Bir İnceleme", Cattaneo, Martinez (Ed.), *Avrupa'da İşgal Hareketleri Squatting Europe Kollektive Kapitalizme Karşı Alternatifler Olarak Gündelik Müşterekler ve Otonomi* (Çev. Ceren Akyos ve Duygu Toprak) (İstanbul: Tekin): 79-110.
- Pruijt, Hans (2013), "Squatting in Europe", The Squatting Europe Kollektive (Ed.), *Squatting in Europe: Radical Spaces, Urban Struggles* (Brooklyn, NY: Autonomedia): 17-60.
- Sassen, Saskia (2005), "The Global City: Introducing a Concept", *The Brown Journal of World Affairs*, 6 (2): 27-43.
- Thomas, S. (2003), "A Glossary of Regeneration and Local Economic Development", *Local Economy Strategy Center* (Manchester).
- Tilly, Charles (2008), *Toplumsal Hareketler* (İstanbul: Babil Yayıncılık) (Çev. Orhan Düz).
- Türkün, Asuman (2012), "Kentsel Dönüşüm: 'İyi' Niyetle Toplumsal Gerçekliğin Uzlaşmaz Çelişkisi", *Alt Üst Dergisi*, 5 (1), <http://www.altust.org/2012/04/kentsel-donusum-iyi-niyetle-toplumsal-gercekligin-uzlasmaz-celiskisi/> (18.04.2017)
- Ünsal, Binnur Öktem ve Asuman Türkün (2014), "Neoliberal Kentsel Dönüşüm: Kentsel Alanlarda Sınıfsal Tahliye, Yoksullaşma ve Mülksüzleşme", Türkün, Asuman (Der.), *Mülk, Mahal, İnsan* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları).
- Weber, Rachel (2002), "Extracting Value from the City: Neoliberalism and Urban Redevelopment", *Antipode*, 34 (7): 519-540.
- Yıldırım, Yavuz (2013), "Kent Aracılığı ile Ortak Olanı Kurmak: "Öfkeliler" ve "İşgal Et" Hareketleri", *Mülkiye Dergisi*, 37 (1): 143-162.
- Yıldırım, Yavuz (2012), "KRONİK: "İşgal Et" Hareketi Üzerine", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67 (1): 237-244.